

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА КРИЗА В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ, ЗМІСТ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИХОДУ (ДОСВІД МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Актуальність дослідження, що рецензується¹, обумовлена декількома обставинами. По-перше, соціальні втрати чергового кризового періоду в економіці України сьогодні набули критичного характеру, що призводить до руйнування соціального капіталу, падіння довіри, зростання нерівності та небезпечного загострення суспільних суперечностей. По-друге, очевидна системна нестабільність змушує черговий раз поставити питання про концептуальні підстави напрямів розвитку соціально-економічної системи, які були обрані 25 років тому. По-третє, українське суспільство бачить, що існуючі ресурси працюють не на розвиток людини та суспільства, а на відтворення корумпованої та неефективної моделі державно-олігархічного капіталізму.

Питання не в тому, що реформ мало або вони занадто повільні, а у відсутності власної стратегії, яка б органічно поєднувала внутрішні та зовнішні завдання на підставах національних інтересів. Автор відчув цей суспільний запит на цілісне розуміння причин та тенденцій кризової динаміки економіки України та пошуку шляхів виходу на траєкторію стійкого розвитку і запропонував власне бачення причин кризи та шляхів виходу з неї.

В роботі авторів вдалося поєднати глибину теоретичного аналізу з насиченістю актуальним фактичним та статистичним матеріалом, який послідовно вбудовується у струнку логіку аргументів та висновків. Критикуючи так званий "ринковий фундаменталізм", автор підкреслює комплементарну єдність економічного і соціального, держави та ринку у функціонуванні та еволюції сучасних економічних систем.

Глибокий аналіз інституційних процесів надав можливість авторів отримати цілісну картину кризи та обґрунтувати можливі шляхи виходу з неї. П. Єщенко послідовно розглянув основні вади обраної моделі розвитку, починаючи з мутацій відносин власності, які стали неминучим нас-

¹ *Ещенко П.С.* Украинская "великая депрессия" и как из нее выйти? Київ: ВД "Дакор", 2017. 248 с.

лідком спроб сформувати інститути приватної власності шляхом приватизації державного майна. В результаті держава перетворилася на інститут перерозподілу національного багатства на користь вузького кола олігархів та була у свою чергу приватизована цими ж олігархами. Автор переконливо показав, що проблема навіть не в тому, що країна стала на шлях ринкових реформ у непідготовленому до цього суспільстві, а в тому, що напрями та темпи цих реформ визначалися не суспільством та українською державою, а іншими, зовнішніми інстанціями. У книзі наводиться досить цікавий та невідомий широкому колу фахівців факт про розробку програми швидкої лібералізації радянської економіки у Х'юстоні у 1990 році, де було виказане припущення про можливість лібералізації цін та ринку праці у СРСР без спаду виробництва та зайнятості. Питання про ціннісно-інституційну детермінованість ринку у х'юстонському проекті вважалося не найважливішим.

Відштовхуючись від цього прикрого факту, автор підкреслює, що економіка виникає з практики господарювання конкретного народу природно-історичним шляхом. Вона відображає навички, традиції, духовні цінності народу, і лише на цій основі господарська система може бути стійкою, адаптивною, здатною до змін та інновацій без втрати ідентичності. Ігнорування цього імперативу породжує феномен перманентних українських реформ, кожна з котрих сама по собі нібито і є непоганою новацією, але у сукупності вони кожного разу заводять нас у глухий кут. Достатньо подивитися на міжнародні оцінки рівня корупції в країні на тлі успішного виконання чергових завдань зовнішніх кредиторів.

Вельми цікавим є представлений у книзі аналіз специфічних рис сучасної кризи в українській економіці. Перш за все автор звертає увагу на втрати людського капіталу. З 1991 по 2015 рік загальна кількість наукових працівників знизилася у 4,6 раза. Економічна політика була спрямована на відновлення сировинних виробництв з українським рівнем переробки ресурсів. Попит на продукцію високотехнологічного сектора знизився, і відповідно до цього знизилося фінансування досліджень та розробок. Витрати на одного дослідника у світі у середньому становлять 190,4 тис. дол. США, в тому числі у США 297,9 тис. дол., у Африці – 106,1 тис. дол., а в Україні – 9,3 тис. дол. Питання, чи відповідає таке ставлення до інтелектуальної складової національного людського капіталу завданням підвищення національної конкурентоспроможності, є риторичним. Продовження такої політики неминуче буде закріпляти за країною роль сировинного придатку до економіки розвинених європейських країн.

Одним із найнебезпечніших аспектів української кризи П.С. Єщенко вважає пастку бідності, яка вже сьогодні загрожує депопуляцією зі всіма її

наслідками. Рівень цієї загрози перетворює питання про нову модель соціального захисту населення у першочергове для національної безпеки. До цього ж додаються і сильні впливи чинників нерівності, яку більшість населення України вважає неприпустимою.

Слід відзначити, що, визнаючи глибину та гостроту наших сьогоднішніх проблем, автор бачить небезпеку копіювання деяких сучасних соціально-економічних практик на Заході. Зокрема, він підмітив глибокі суперечності у політиці кредитної накачки платоспроможного попиту в умовах необхідності підтримування низьких заробітних плат найманих працівників. Наслідком цього є аномальне зростання внутрішнього боргу, накопичення боргових ризиків та втрата людиною можливості відтворювати себе як працівника за рахунок своєї праці. Таке суспільство не може вважатися вільним, що свідчить про приховані та наявні інституційно-структурні проблеми.

Які ж виходи для України пропонує автор? По-перше, це відновлення природного співвідношення між ринком та державою. Вони, на думку автора, є взаємодоповнювальними сутностями, які не можуть ефективно функціонувати одна без одної. Ринок не може вирішувати всі суспільно важливі питання, але без ринкових структур суспільство і держава не здатні забезпечити стійке економічне зростання на користь суспільства та громадян.

По-друге, необхідно припинити "обвальну" деіндустріалізацію економіки, руйнацію науково-технологічного потенціалу. "Наздоганяльна модель" розвитку прирікає країну на позиції споконвічного аутсайдера. Тому нам потрібен "тунельний перехід" до високих позицій у світовій економіці не шляхом копіювання, а шляхом вибудовування національної моделі комплементарної єдності людини, громадянського суспільства, ринку та держави, цілі для яких визначають у самій країні, а не формулюють зовнішні інстанції.

По-третє, необхідно посилити роль держави як джерела правил, соціальних і правових гарантій, стійкого і гнучкого економічного порядку. Легітимність держави повинна базуватися, перш за все, на її відповідальності перед народом. Це є запорукою національного суверенітету, стійкого соціально-економічного розвитку.

Автор "з болем у серці" аналізує кризові процеси у рідній йому країні, тому іноді висновки виглядають як занадто категоричні, радикальні. Не зі всіма думками та ідеями можна погодитися. Але він має право на власну точку зору, право критикувати країну та її владу, тому що він справжній її громадянин і патріот.

Монографія написана зрозумілою мовою, легко читається, логіка розгляду проблем є очевидною, читачеві легко слідувати за аргумента-

цією і сприймати висновки автора. Книга може бути корисною для вчених-економістів, викладачів вищих навчальних закладів, студентів та аспірантів, керівників підприємств та державних органів влади.

Олег Яременко

д-р екон. наук, проф.; провідний науковий співробітник відділу економічної теорії ДУ "Інституту економіки та прогнозування НАН України"